

Summary

A Psychologist's View of Dreams

This article outlines how dreams are seen by three psychological schools, which are concerned with dream interpretation: psychoanalysis, analytical psychology and dasein analysis. It focuses primarily on analytical psychology and it offers an explanation of basic concepts relevant to dream interpretation from the perspective of analytical psychology. It further discusses the sources of dreams, their composition, levels of interpretation, symbolism etc. Several clinical cases are used to illustrate the theoretical points. The article concludes with a case study featuring extensive dream material. This study shows the place and significance of dream interpretation in the practice of analytical psychology.

Úvod

V tomto článku jsou nastíněny názory tří psychologických škol věnujících se výkladu snů: psychoanalýzy, analytické psychologie a daseinsanalýzy. Největší pozornost je věnována analytické psychologii a z pohledu analytické psychologie jsou v článku objasněny základní pojmy týkající se výkladu snů, je zde poukázáno na zdroje snu, skladbu snu, úroveň výkladu, symboliku atd. Tyto teoretické poznatky jsou ilustrovány několika příklady z praxe. Na závěr článku je doplněna kasuistická studie bohatá na snový materiál, která ukazuje místo a význam, jaký má výklad snů v analyticko-psychologické praxi.

Freudův psychoanalytický výklad snů

Rozvoj psychologického výkladu snů se datuje od roku 1900, kdy Freud vydal knihu *Výklad snů*, která je dodnes považována za jednu ze základních knih psychoanalýzy.¹ Sigmund Freud při svém bádání na Breuerově klinice zjistil, že u některých pacientek dochází k úlevě od jejich hysterických obtíží po odhalení jejich skrytých přání a *abreakci* pocitů, které je doprovázely.² Tato přání si pacientky za bdělého stavu neuvědomovaly. Přání byla většinou sexuální povahy a z vědomí byla vytěsněna pro svou nepřipustnost. Tato potlačená přání se pak pořádala do vnitřních psychických *komplexů*, které narušovaly činnost *ega*. Freud odhaloval *komplexy* a skrytá přání v jejich pozadí nejdříve pomocí hypnózy, a později pomocí metody volných asociací, kdy dotyčná pacientka sdělovala všechny nápady a pocity související s jejími symptomy. Freud zjistil, že tato skrytá přání lze odkrýt pomocí metody volných asociací aplikovatelné nejen na symptom, ale i na sen.³ Podle Freuda „je sen (zahaleným) splněním (potlačeného, zapuzeného) přání“.⁴

Tak Freud navázal na přerušenu tradici umění vykladačů snů. Přestože se vymezoval vůči lidovým snářům, které snovým obrazům přisuzovaly určitý význam, nepodařilo se mu toto pojetí zcela přesáhnout.⁵ Sice při výkladu snu považoval za nezbytné zkoumat předně volné asociace snícího, ale snové obrazy stále vnímal jako zástupce skrytých přání přicházejících během spánku do vědomí. Protože je vědomí během spánku do značné míry oslabeno, dospěl Freud k závěru, že „vykládání snů je *via regia* k poznání nevědomí v duševním životě“.⁶ Nevědomí bylo Freudem považováno za „skladiště“ různých zapomenutých a pro svou trapnost a nepřipustnost

¹/ Freud, *O člověku a kultuře*, s. 36.

²/ Freud, *O člověku a kultuře*, s. 18–20.

³/ Freud, *Výklad snů*, s. 63–64.

⁴/ Freud, *Výklad snů*, s. 99.

⁵/ Freud: *Výklad snů*, s. 62.

potlačených a vytěsněných vzpomínek, pudových hnutí a skrytých přání.¹ Tyto se pak v noci, při oslabení vědomí probouzejí, touží po uspokojení, a tím narušují spánek. Tvoří tak „latentní obsah snu“ ke kterému se může dojít analýzou snu a asociací snícího.² Nicméně takový latentní obsah snu by svou otevřeností zcela jistě narušil spánek. Vždyť je utkán z látky, která byla snícím vytěsněna jako nepřipustná. Proto je dle Freuda uvnitř nás „vnitřní cenzor“, který odvádí „snovou práci“ tak, aby trapná latentní přání nebyla vědomím rozpoznána.³ Latentní obsah snu např. „zhušťuje“ (tzn. spojuje různé události v jednu scénu), pravý význam „přesouvá“ jinam, k vyjádření – zejména sexuality – používá „symboly“ atd.⁴ Tímto způsobem „snový cenzor“ přetváří latentní snový obsah (tedy skutečné přání) v „obsah manifestní“, „zjevný“, který jakožto „snová fasáda“, tedy sen, jak jej známe, přistupuje do našeho vědomí.⁵

Freudovu výkladu snů je ponejvíce vytýkána jednostrannost, s níž přisuzuje snovým obsahům sexuální význam.⁶ Tato výtka však vychází z nedostatečného porozumění Freudovu dílu. Freud používal sexualitu k symbolickému vyjádření vnitřních psychických jevů a pochodů a sexualita je pro něj univerzálním principem, je pudové povahy, a tedy čímsi přirozeným, co však na přelomu 19. a 20. století, kdy se rodily Freudovy myšlenky, bylo ve společnosti silně tabuizováno a potlačováno. Za společensky nepřijatelnou byla považována zejména dětská sexualita a incestní tematika dominující v podobě oidipovského komplexu Freudovu dílu. Sexuální terminologie vzbuzující jednak odpor, a jednak přitažlivost v sobě obsahuje ambivalenci často doprovázející psychické jevy, umožňuje pacientovi zbavit se zábran a vede ho k větší otevřenosti i v dalších oblastech. Freudův důraz na sexualitu pomohl prolomit zdi moralizující měšťácké společnosti sklonku 19. století, a přispěl tak k větší společenské svobodě a otevřenosti.

Hrubší Freudovou jednostranností, která je mu však méně vytýkána, je jeho striktně kauzální pojetí nevědomí, a tedy i jeho produktů, snů.⁷ Kauzalitu psychických fenoménů nikdo nepopírá, ovšem k úplnému poznání dynamiky psychických procesů je nutné otevření se i jejich „finální povaze“, tj. jejich dynamice rozvíjející se a v duchu kompenzace a komplementarity vědomých a nevědomých postojů směřující do budoucna. Toto obecné pravidlo lze samozřejmě aplikovat i na sny a jejich výklad. Sny neřeší pouze stará a zapomenutá přání, ale jsou otevřeny i do budoucna, vyjevují dynamiku psychických komplexů, a tím naznačují i možnosti dalšího vývoje. Neptáme se tedy pouze, proč se nám sen zdál, ale i jaké poselství nám tento sen přináší. Finální aspekt snů zdůraznil zejména Carl Gustav Jung.

¹/ Freud, *Vybrané spisy* I, s. 212–213.

²/ Freud: *Výklad snů*, s. 85, 172.

³/ Freud: *Výklad snů*, s. 294, 172.

⁴/ Freud: *Výklad snů*, s. 172, 187, 213.

Analyticko-psychologické pojetí snu

Carl Gustav Jung byl Freudův příznivce a spolupracovník, později se s ním však myšlenkově rozešel. Jung se narodil od Freuda nezaměřoval jen na *komplexy* nevědomých psychických obsahů, ale zejména na jejich vývoj a dynamiku. Jeho přístup ke snům se tedy označuje jako finální nebo prospektivní. Rovněž nevědomí se dle Junga „neskládá jen ze ztracených (zapomenutých) vzpomínek, nýbrž do jisté míry z hlubší vrstvy“, která obsahuje i typicky lidské (kolektivní) instinktivní chování, zděděné instinktivní popudy a formy, které Jung označuje jako archetypy.¹ Tyto archetypy a instinkty, obecně lidské vzorce chování, se aktivují v patřičné chvíli v životě člověka. Každé novorozeně například hledá mateřský prs. Tento instinkt spolu s dalšími instinkty souvisejícími se vztahem dítěte k matce vytvářejí archetyp matky. Osobní zkušenost konkrétního novorozeněte s mateřským prsem pak dává vzniknout komplexu osobních vzpomínek soustředěného kolem patřičného archetypu a doprovázeného určitou emocí. Do těchto archetypů patří rovněž archetypy individuace, tj. psychického vývoje člověka.² Archetypy, komplexy a jejich dynamiku pak můžeme objevovat i ve snu.

Jung rovněž polemizuje s Freudovým rozdělením snu na manifestní a latentní.³ Jung považuje sen za přirozený výtvar a ptá se, proč by nám měl něco skrývat. Rozlišení na manifestní a latentní sen považuje Jung za projekci našeho neporozumění. Sám se ke snu snaží přistupovat jako k nápisu v neznámé řeči, který je potřeba rozluštit. Hledá různé kontexty, opakující se symboly a analogie, a tak se snaží odhalit význam konkrétního snu.

Freudovu metodu volných asociací rozšiřuje o metodu amplifikace.⁴ Tak rozhojňuje snové obrazy a obohacuje je o různé paralely nejen z osobního života snícího, ale i z různých mýtů, pohádek, umění atd. Spíše než aby se snažil rychle najít jádro snového symbolu, má tendenci kolem něj kroužit a stráždat další materiál, neboť symbol je charakteristický tím, že je mnohostranně determinovaný, a tudíž je velmi reduktivní nahradit jej jednou ideou (např. sexuality).

Fenomenologická a další pojetí snu

Daseinsanalytické pojetí výkladu snu vychází z fenomenologické a Heideggerovy filosofie a do psychologie je přivádí Medard Boss. Toto pojetí nemá tendenci snové obrazy symbolicky vykládat, ale ponechává je samy o sobě, „takové, jaké jsou“.⁵ Snaží se být nezaújatě otevřené světu i snovým obrazům a vykládá je fenomenologicky, zkoumá je

¹/ Jung, *Výbor z díla* I, s. 378–9.

²/ Jung, *Výbor z díla* I, s. 85.

³/ Jung, *Výbor z díla* I, s. 144.

tedy jako fenomény, hledá jejich bytostné vlastnosti a je „otevřené možností“, které člověku nabízejí. Daseinsanalytickým přínosem k výkladu snů je rozčlenění snu na jednotlivé fenomény, s kterými se člověk ve fázi asociování identifikuje a shledává je jako součásti své existence ve světě.

K fenomenologickému přístupu má blízko gestaltpsychologie. Soustřeďuje se však více na emotivní stránku a snící se při práci se snem identifikuje s jednotlivými jeho fenomény a prožívá je. Se snem se může pracovat i v imaginaci, v arteterapii nebo v psychodramatu. Snu se více či méně věnují všechny psychoterapeutické směry a každý k němu přistupuje svým vlastním způsobem a se svým vlastním důrazem mu přikládá větší či menší význam.

Analytická psychologie považuje sny za spontánní projev *psýché*, který má jako přírodní produkt svou vlastní hodnotu neodvisle na tom, jak ho hodnotíme my. Když jej blíže zkoumáme, zjišťujeme, že vytváří spojitost současných událostí s endopsychickými obsahy (emoce, paměť, komplex, archetyp) a zároveň kompenzuje jednostrannost vědomého postoje.

Symbol jakožto vyjadřovací prostředek snu

V této kapitole se vrátíme k analyticko-psychologickému pojetí snu, které vnímá sen jako nevědomé vyjádření duševních pochodů pomocí symbolů či obrazů. Symbol je vyjadřovacím prostředkem snu. Je nutné ho odlišit od znaku: znak odkazuje na jedinou ideu, kterou reprezentuje. Např. červeně orámovaný bílý kotouč značí zákaz vjezdu. Naproti tomu symbol je celostní a mnohostranně determinovaný: termín pochází ze slova *sym-ballein*, které má význam „spojovat dohromady“. ¹ Tak symbol spojuje dohromady všechny psychické funkce: má konkrétní podobu, tvar, který je vnímán. Obsahuje určitou myslitelnou ideu a své konotace. Symbol je rovněž prožíván jako individuální specifický prožitek, a tudíž zasahuje i lidské citění. V neposlední řadě inspiruje intuici a má tendenci okolo sebe sprádat další symbolický materiál. Symbol k nám může přicházet zvenčí, a pak inspiruje naše niterné prožitky. Když přichází zevnitř, má tendenci spojovat se s vnější životní zkušeností.

Pro symbolický charakter snového jazyka a pro komplexnější uchopení symbolu je radno – kromě amplifikace – vyprávět sen i z pohledu jednotlivých jeho postav, sen nebo některý jeho obraz nakreslit, je možné ve snu pokračovat v imaginaci, může se s ním pracovat při „hře v písku“ (speciální psychoterapeutická technika), ve skupině je možné sen přehrát psychodramatickým způsobem.

Zdroje a funkce snu

O funkci snu se dozvídáme z výzkumů snové deprivace. ¹ Pokusný subjekt je zde vzbuzen v REM (*Rapid Eye Movement*) fázi spánku, kterou doprovází sny. Tak dochází ke snové, nikoli však spánkové deprivaci. Výsledkem této deprivace je nervozita a poruchy paměti. Z tohoto výzkumu můžeme usuzovat, že sen je významný zejména ve dvou rovinách: v odreagování napětí a v ukládání informací získaných za dne do dlouhodobé paměti. Napětí, které zůstává v mozku ze dne, má tendenci se uvolnit. Tím se aktivují patriční nervové okruhy a člověk má pocit, jako by snové události znovu prožíval. Takto jsou v REM fázi spánku aktivovány nervové spoje až k jejich percepčnímu nebo motorickému zakončení. U snícího lze sledovat nervové vzruchy už např. v očním nervu, v jiném případě je na snícím člověku (a ještě výrazněji na zvířeti) možné sledovat motorické projevy, které souvisejí se snovým dějem.

Zdroje snu jsou různé, všechny se ale pohybují na škále od zdrojů vnějších ke zdrojům vnitřním. Sen je často vyvolán rušivým elementem přicházejícím zvenčí. Tento rušivý podnět (např. zvuk budíku) je pak do snu zapracován, byť leckdy v pozmeněném významu. Dalším zdrojem snu jsou zbytky ze dne, zážitky většinou emočně významné nebo podprahové zážitky, které unikly našemu vědomí. Tyto zážitky se pomocí snu ukládají do komplexového pozadí, a tím i do dlouhodobé paměti. Některé komplexy pak mohou být aktivovány a energie těchto komplexů může být dalším, tentokrát již vnitřním zdrojem snu. Komplexy mohou být aktivní i samy o sobě, a tvoří tak samostatný zdroj snu nezávislý na denních zážitcích. Ve vývojově přelomových životních fázích mohou být aktivovány i patriční archetypy, vzorce chování typické pro další vývojovou fázi. I tento zdroj může být znázorněn snovým jazykem. Snem bývají zpracovány i čistě somatické podněty, jako např. bolest, puzení k močení apod.

Stavba snu

Stavbu snu Jung přirovnával ke klasické stavbě dramatu. ² Při rozboru snu si všímáme místa, času a postav vystupujících ve snu, děj snu rozdělujeme na expozici, zápletku, kulminaci a *lysis*, tedy vyústění. Pro názornost bych rád nabídl k rozboru sen, který se zdál dospělému pacientovi ve věku jeho jedenácti let. Tento sen považuje dnes již dospělý pacient za sen, který předurčoval jeho další životní vývoj:

Snící jede autobusem pryč z města. Na sedadle vedle něho sedí jeho kamarád. Není to však nikdo známý z bdělého života. Kamarád je bleďý, hubený a uzavřený. Snící k němu však cítí blízký vztah a cení si jeho přirozené moudrosti. Autobus se vzdaluje od civilizace, jede hornatou krajinou, kde posléze zastaví. Snící se svým kamarádem vystoupí. Jsou na zcela osamělém místě. Snící ví, že se zde musí rozloučit. Kamarád poodejde dál do kraje. Po chvíli se promění ve vlka. Vymění si se snícím dlouhý smutný pohled. Snící se neudrží a zavolá svého kamaráda – vlka zpět. Snící cítí uspokojení, že k němu vlk přiběhl. Vyčítá si však, že mu neponechal potřebnou volnost.

Při analýze snu si všímáme „místa, času a postav“ snu. Místem snu máme na mysli prostředí, kde se sen odehrává. V našem případě je to autobus, opuštěné město a hornatá, liduprázdná krajina. Vidíme zde napětí mezi civilizací a přírodou. Toto napětí je dále umocněno postavami ve snu, dvojí povahou kamaráda–vlka a dále jeho vztahem k snovému já. Kamarád–vlk evidentně nepatří do lidského světa. Dalo by se i říci, že v lidském světě trpí, je vyhublý, bledý. Poutá jej však silné pouto k snovému já. Přítomnost ostatních lidí v autobuse poukazuje na to, že se jedná o kolektivní proces, kterým neprochází jen snící, ale který je platný pro člověka obecně. Sen se odehrává v současnosti. Do minulosti odkazuje přátelství, které ve snu směřuje k budoucímu odloučení–neodloučení.

Zvláštní pozornost věnujeme úvodní scéně („expozici“). Expozice snu vyjadřuje stav věcí, jak je ještě před tím, než jej začne psychika zpracovávat. Děj snu se začíná rozvíjet v autobuse. Jak již bylo řečeno, autobus je kolektivním dopravním prostředkem. Je plný lidí, kteří se podobně jako snové já přepravují z města do panenské přírody. V každém člověku dřímá jeho fyzická podstata, která bývá civilizací různě potlačována nebo narušována tak, jako lidstvo celkově narušuje své přírodní životní prostředí. Nicméně člověk má stále potřebu tuto svou fyzickou podstatu realizovat a rozvíjet, a proto mnohdy vyráží do přírody. Také uvnitř sebe má člověk svou živočišnou povahu, která však může být lidmi zneužita, jako tomu bylo v případě snícího chlapce. Následkem podobného traumatu často dochází k rozštěpení osobnosti, které je ve snu znázorněno snícím a jeho kamarádem. Následkem svého traumatu tak snové já odváží svou nevinou moudrost zpět z civilizace do panenské přírody, jejího domova.

Děj snu i dramatu se pak rozvíjí v „zápletku“. Chlapec s kamarádem vystoupili z autobusu a mají se rozloučit. Snící situaci prožívá, jako by toto rozloučení bylo v přirozeném řádu věcí. Jako by zde měl zanechat svou animální stránku v jejím přirozeném prostředí a vrátit se zase zpět za společností do města. Tak by se realizoval proces štěpení, „archetypické obrany *self*“, o kterém bude řeč později v případě s démonem. Nyní byl však proces štěpení zastaven vazbou (*attachmentem*) mezi přáteli a osobnost zůstala konzistentní. V případě dívky s démonem, který též zmíníme, musela být nalezena tato „vazba“ až v psychoterapii. V případě našeho chlapce však dále přetrvával strach z traumatického narušení hranice a osobnost kamaráda–vlka byla potlačena, nikoli však odštěpena. Realizovala se proto „stínovým“ způsobem, tedy jako *ego dystonií* součást osobnosti, kterou si člověk alespoň částečně uvědomuje, ale není slučitelná s jeho sebeobrazem. Neodštěpila se natolik, aby nad ní převzal vládu obecný archetyp zla a ztratila se souvislost s životem snícího.

Děj snu „kulminuje“ rozloučením se s kamarádem a jeho proměnou ve vlka. Vlk je psovité šelma žijící ve smečce. Snící však asociuje, že tento vlk je samotář. Pocit osamělosti a strach z navazování blízkých vztahů jsou ale přesně pacientovy symptomy. Vlk je zároveň divoká šelma, která může být velmi nebezpečná. Je postrachem zimních nocí. To je právě stínový aspekt, který vede k potlačení této divoké pudové stránky. U snícího se rozvíjí panický strach ze psů a z živočišnosti dalších zvířat. Obává se zranění

Postava kamaráda ze snu je velmi silná. Spojuje v sobě animální (vlk), lidskou (kamarád) i spirituální (jeho hluboká moudrost) stránku. To je rovněž charakteristické pro stínovou stránku. To, co je nejdříve děsivé, vede při diferenciaci k obohacení osobnosti, ke schopnosti jiného pohledu na věc, a tedy i k moudrosti.

Charakter této scény poukazuje rovněž na iniciační tematiku. Jedním ze společných znaků různých iniciačních rituálů dospívajících mužů je i podstoupení různých zkoušek a traumatických zkušeností: mladí muži bývají odděleni od společnosti, spojují se se svou podstatou, hledají své totemové zvíře. V tomto ohledu sen skutečně charakterizoval budoucí vývoj snícího. Postava kamaráda ve snu svou mnohavrstevnatostí a celistvostí poukazuje k archetypu bytostného já.

V *lysis*, vyústění tohoto snu, se chlapec se svým kamarádem nedokáže rozloučit. Snícího zaplaví vlna smutku, chlapec nevydrží napětí z odloučení a zavolá kamaráda–vlka zpět. V tom lze spatřovat jak splnění přání, *abreakci* lítosti ze zranění, tak i prospektivní poukaz do budoucnosti. Osa mezi já a bytostným já zůstává zachována. Chlapec neodštěpil svou animální stránku, ale přidržel si ji u sebe, při vědomí. Stydí se však za svého předčasně probuzeného vlka a snaží se jej potlačit. Ten se pak projevuje svým divokým aspektem a ohrožuje chlapcovu lidskou vědomou existenci v podobě neurózy. Snící asociuje, že si vždy přál mít podobného kamaráda. Cítí, že jej nikdy neměl. Je pro něj těžké navazovat důvěrné vztahy, má z nich strach, protože emoce v nich probuzené jsou příliš hluboké a temné, spojené s impulzivní sexualitou. Tento vnitřní boj a potřeba asimilace druhého vedly snícího k nutnosti hlubšího zamyšlení nad podstatou jeho života a identity. Postava průvodce ve snu dávala snícimu přirozenou moudrost a hluboký, na svůj věk zralý náhled na život. Nicméně trvalo ještě dlouho, než snící již jako zralý muž rozpozná ve svém vlku–kamarádovi možný zdroj pro další růst a rozvoj.

Subjektová a objektová rovina snu

Při výkladu snů se v analytické psychologii klade důraz i na tzv. „subjektovou a objektovou rovinu snu“.¹ Psychoanalýza má tendenci vykládat sny na objektové rovině. Známé postavy, které ve snu vystupují, poukazují na vztah snícího s dotýčnými postavami v jeho životě. Na subjektové rovině, typické pro jungiánský výklad snu, lze však tyto postavy vnímat jako reprezentace vnitřních psychických sil, komplexů a archetypů, které jsou v dané době aktivní. Rozbor snu s kamarádem–vlkem probíhal výhradně na subjektové rovině, neboť kamarád–vlk nebyl pro snícího nikdo reálný. Nicméně výklad snu pouze na subjektové rovině je vždy neúplný. I postavu kamaráda–vlka vidíme projikovanou–promítnutou do vztahů s přáteli. Snící v analýze samozřejmě mluví zejména o těchto reálných vztazích a k obecnému principu se dostává ze své osobní zkušenosti.

¹ / Dieckmann, *Sny jako řeč duše*, s. 159.

Iniciální sen

Pro psychoanalýzu i analytickou psychologii je mimořádně důležitý iniciální sen nebo série iniciálních snů.¹ Iniciální sen je sen, který se objeví na počátku analýzy. Začátek analýzy je sám o sobě významným aktem v životě člověka. Symbolicky vzato je to přelomový moment, kdy se neuróza stává neúnosnou a člověk cítí potřebu začít ji léčit. Tak začátek analýzy vyjadřuje změnu v životním postoji. Princip neurózy spočívá v potlačování určitých životních nesrovnalostí nebo konfliktů, analytická léčba spočívá v jejich odhalování. Mění se tedy životní postoj a lidská *psyché* je nastavena na změnu. Proto iniciální sny vypovídají o této změně na mnoha úrovních. Iniciální sny se mohou objevit nejen na začátku analýzy, ale někdy již před ní. V iniciálních snech bývá vyjádřena problematika pacienta, a naznačena i cesta dalšího budoucího vývoje a prognózy onemocnění. Můžeme zde sledovat i dispozice a specifika vznikajícího přenosu. Přenosem je míněn specifický vztah pacienta k terapeutovi, kdy pacient do terapeuta promítá, *projikuje* svou dosavadní zkušenost se vztahově významnými osobami (např. matkou, otcem ap.).

Snové série

Nejenom iniciální sny, ale sny obecně se často vyskytují ve snových sériích.² Zkoumat sny v sériích je pro analytickou psychologii velmi důležité, ne-li nezbytné, neboť v sérii snů jsou patrná opakující se témata, na která je kladen důraz a která jsou zobrazována v jejich různých aspektech. V analýze jednotlivých snů lze takové významné téma snadno přehlédnout. V kontextu snové série můžeme rovněž sledovat vývoj těchto témat a jeho obvyklé překážky. Sny tak samy pro sebe vytvářejí amplifikující materiál, což usnadňuje porozumění.

Kontext snu

Série snů tak vytváří jeden z kontextů, které jsou nezbytné při výkladu snu.³ Sny ale mají i jiné kontexty, předně kontext životní situace snícího. K tomuto kontextu se dostáváme pomocí asociací snícího. Snící ke snu asociuje životní okolnosti a s nimi spojené úvahy, metafory, pocity, které ho k jednotlivým částem snu napadají.

Další kontext, v němž je možné sen vnímat, je kontext vědomého nastavení *psyché* snícího. K popisu vědomého nastavení *psyché* používá Jung svou vlastní typologii. Psychické funkce rozlišuje v protikladech myšlení–cítění a vnímání–intuice, přičemž jeden protiklad vylučuje druhý, jeden je tedy vědomý, a druhý nevědomý. Podle funkce, která je nejčastěji ve vědomí člověka, kterou se tedy člověk nejčastěji přizpůsobuje

světu, se pak určuje tzv. funkční typ člověka. K tomu se přidává ještě typ zaměření, který může být extravertovaný v případě, že člověk směřuje svou životní energii čili libido ven do světa, nebo introvertovaný, kdy člověk směřuje libido dovnitř své vlastní *psyché*. Zkoumání psychologického typu člověka je však velmi náročné a přesahuje kapacitu tohoto článku. Uvědomíme-li si však, jakého typu je „já“ člověka, tzn. jakou funkci nejčastěji používá, a tedy nejvíce rozvíjí, a která se proto stává *superiorní* funkcí jeho osobnosti, můžeme tento typ porovnat s typem „snového já“. Podle charakteru snu může být tento typ stejný v případě, že sen umocňuje a zdůrazňuje aspekty prožívané za bdělého stavu. Pokud jsou typy bdělého a snového já opačné, má sen spíše kompenzační charakter, dominuje v něm funkce, která je za bdění zanedbávaná, tedy *inferiorní*, a sen tak kompenzuje jednostranný postoj bdělého já a váhu, kterou příkládá *superiorní* funkci. Ve snu můžeme sledovat i další postavy v kontextu psychických funkcí a rozumět jim jako symbolům těchto funkcí.

Nevědomý kontext snu dodávají třeba právě další sny snícího. Můžeme jej však abstrahovat i z analýzy komplexů, symptomů nebo charakteru přenosové neurózy apod. Při analýze nevědomého kontextu snu rozlišujeme osobní a kolektivní úroveň nevědomí. Osobní úroveň zkoumal zejména Freud, když analyzoval zapomenuté nebo potlačené osobní zážitky snícího v podobě komplexů. Jung pak definoval komplex jako strukturální jednotku duše člověka. Komplex je vytvářen *endopsychickými* funkcemi, kterými jsou např. paměť, emoce atd. Paměť dodává komplexu nejen vzpomínkový a obrazný materiál, ale i zvnitřnělé reprezentace sledů událostí, které jsou generalizovány a které mj. podle Sterna vedou k určité specifické emoci.¹ Tyto zkušenosti a s nimi spojené emoce jsou generalizací individuální zkušenosti člověka se světem, a jsou tedy specifické pro každého jedince.

Člověk však během svého života prochází i typicky lidskými zkušenostmi, kterými prochází naprostá většina lidí po mnoho generací, a které se proto staly obecně lidským dědictvím, a připravenost k určitému typickému řešení těchto situací je vrozená a předávaná prostřednictvím genetické informace. V tomto kontextu byl v kapitole o analyticko-psychologickém pojetí snu zmíněn např. archetypální způsob vztahování se dítěte k matce. Archetyp je tedy jakási obecně lidská forma, která se naplní individuálním, komplexovým obsahem. Archetyp tedy leží v pozadí každého komplexu. Archetypy vytvářejí kolektivní vrstvu nevědomí, která má vrstvy rodové, etnické a obecně lidské. O existenci této vrstvy nevědomí a její spojitosti se sny podal Jung důkaz výzkumem amerických černochů, v jejichž snech nacházel symbolické prvky typické pro jejich etnikum, s kterými se však pravděpodobně vědomě nikdy nesešli.² K analýze archetypů je tedy třeba znát jejich kulturně historický kontext, který lze čerpat z různých pohádek, mýtů, umění a kolektivních symbolů.

V každém snu lze jistě najít osobní i archetypální prvky. Sny však můžeme rozlišovat podle toho, převládají-li v nich zdroje osobní, nebo archetypální povahy. Osobní

¹ Dieckmann, *Sny jako řeč duše*, s. 177; Hall, *Jungiánský výklad snů*, s. 40; Jung, *Výbor z díla I*, s. 133.

² Dieckmann, *Sny jako řeč duše*, s. 182; Jung, *Výbor z díla I*, s. 145.

¹ Stern, *The Interpersonal World of the Infant*.

sny vypovídají spíše o situaci snícího, kdežto archetypální či „velké“ sny jsou sny osobní situaci snícího přesahující. Člověk se v nich setkává s obecně lidskými úkoly a etapami vývoje, kterým musí čelit nebo je naplňovat. Dokonce to nemusí být úkoly, které má naplňovat člověk jako jednotlivec, ale mohou to být i otázky, před kterými stojí celá skupina lidí, nebo dokonce celé lidstvo. Tak se mohou objevit různé anticipační sny a sny odkazující na určité důležité situace a jejich aspekty, jejichž výkladu vždy byla věnována značná pozornost. Znáмым příkladem je Josefův výklad faraónových snů o sedmi vykrmených kravách a sedmi vyhublých a o sedmi plných klasech a sedmi hluchých.¹ Vidíme, že i tyto sny se vyskytují ve snové sérii.

Praktická ukázka analýzy série dvou iniciálních snů

Výše zmíněné teoretické poznámky bych rád objasnil na analýze dvou iniciálních snů. První sen přinesl pacient trpící narcistickou depresí do třetí analytické hodiny.

Snící jde navštívit svou přítelkyni. Je zima a na zemi je rozbředlý sníh. Cesta vede okolo autosalonu, kde se koná reklamní akce. Zaměstnanec autosalonu zde nabízí k projížďce luxusní model Volva. Snící se v něm chce projet, neboť je to auto jeho snů, a proto si ho půjčí. Musí však jet po vyznačené trase okolo bloku domů. Jsou zde samé retardéry a na silnici je spousta tajícího sněhu, proto je jízda krátká, pomalá a kodrcavá. Snící si ji vůbec neužívá. Automobil musí brzy vrátit, a pak spěchá ke své přítelkyni. Nastupuje do špinavého panelákového výtahu a je mu trapně, neboť jde pozdě.

Druhý sen přinesl pacient hned do následujícího sezení:

Snící je na obědě s knížetem Schwarzenbergem, kam ho pozval jejich společný známý. Večeře plyne ve velmi příjemném a přátelském duchu. Snící hledí z okna na věžní hodiny. Ukazují půl jedné. Snící myslí na to, že v půl čtvrté má hodinu se svým žákem, a že má tedy dost času. Právě ve chvíli, kdy se servíruje tiramisu – oblíbený moučník snícího, telefonuje dotyčný žák, že na něj čeká před jeho bytem. Snící si uvědomí, že hodiny na věži nemusejí jít správně, omluví se žákovi za zpoždění a pospíchá domů. Žák volá ještě jednou a sděluje snícimu, že jeho byt hoří. Cesta vede přes jistý dům, odkud se lze dostat na most přes řeku. Snící volí nejdříve cestu po schodišti nahoru, která však končí mříží. Musí se tedy vrátit dolů, kde prochází přes jistý byt. V jednom pokoji visí na stěně dva obrazy – jeden obraz jeho matky, druhý obraz je prázdný. Snící proběhne bytem a dostane se na most. Odtud již vidí svůj byt. Je v romantickém domku porostlém vínem a z jeho okna se kouří. Snícimu zastaví právě příjíždějící hasiči, ale kvůli zbytečné cestě nahoru má již půlhodinové zpoždění.

K prvnímu snu pacient asociuje, že Volvo je auto, které si vždy přál, které ovšem přesahuje jeho finanční možnosti. Ve snu však z jízdy autem po kodrcající cestě není spokojen. Dále se mu vybavuje, že občas mívá taková zpoždění, která nejsou tak velká,

aby vyžadovala zvláštní pozornost, ale nejsou ani tak malá, aby je neprovázely pocit trapnosti. Ovšem na návštěvu přítelkyně se velmi těšil.

Ke druhému snu má snící již více asociací. K obědu s knížetem Schwarzenbergem, který tvoří expozici snu, pacient asociuje jinou politicky významnou osobu, která pozvala na oběd jeho otce. Snící se pak otce ptal, zda by ho tam nemohl doprovázet. Obou postav české politiky si snící velmi váží. Pacient sám pochází z cizozemského šlechtického rodu. Ve svém životě však není tak úspěšný, aby se mohl těmto významným lidem rovnat, asociuje dále. Na večeri se však cítí velmi uvolněně, neboť nemusí mluvit o své práci, ale vede se laskavá společenská konverzace.

V zápletky snu se snící dozvídá, že zmeškal schůzku se svým žákem. Svého žáka charakterizoval jako člověka dočvilného a precizního, který případnou nedochvilnost snícího neponechá bez komentáře. Snící se však takto promeškaný čas vždy snaží nahradit, aby nezůstal nic dlužen. Dále snícího překvapuje, že cesta nahoru byla uzavřená. Byl totiž přesvědčen, že je to nejkratší cesta, kterou se lze dostat na most.

Při kulminaci se mu zdá podivné, že obraz vedle portrétu matky byl prázdný, „stejně prázdný, jako tvář osoby, která ho pozvala na oběd s knížetem Schwarzenbergem,“ říká snící.

Hasiči v *lysis*, rozuzlení snu, byli „bodří chlapíci“. Jeho byt, který ovšem ve skutečnosti nikdy neviděl, nebyl vážně poškozen. Pacienta napadá, že nedávno pekl v remosce, a když pak odešel z domu, myslel na to, zda remosku nezapomněl vypnout, a nemohl tak způsobit požár.

V obou dvou snech se opakuje tematika cesty. V prvním snu jde snící za přítelkyni, v druhém snu domů, učít žáka či zachraňovat hořící byt. Na archetypální úrovni lze mluvit o cestě hrdiny. Vzpomeňme mytickou paralelu cesty Odysseovy.

Pacientovi je již třicet tři let, ale archetypový motiv cesty je typický pro poněkud mladší věk. Nyní by již měl svou cestu realizovat. Však je to ve snu znázorněno zpožděním na cestě. Svým obrazným jazykem sen dokonce říká, že „už to hoří“. Tak jako Odyssea na jeho pouti na rodnou Ithaku zdržela nymfa Kalypsó, která ho po dobu sedmi let obklopovala mámivým kouzlem lásky a nádhery, a přece ho nečinila šťastným, i snící je od své cesty zdržován svými grandiózními bdělými sny a fantaziemi. Toto zdržení vzniká kvůli tomu, že se snící věnuje činnosti jemu libé, ovšem tato činnost mu není vlastní, je při ní hostem. V prvním snu je to řízení vysněného automobilu, v druhém snu oběd s knížetem Schwarzenbergem.

Automobil je maskulinním symbolem. Je to oř novověku, kterým se leckterý muž rád pyšní. Automobil je rovněž individuálním dopravním prostředkem. Urychluje člověku cestu a dává mu dostatek svobody. Řidič má cestu ve svých rukou a může pomocí automobilu rozšiřovat svůj akční radius. Přesto je však člověk s automobilem závislý na čerpacích stanicích a jezdí na úkor přírody, svého životního prostředí. Podobně by se dalo mluvit o ego člověka. Dobře vyvinuté ego je individuální, usnadňuje život ve společnosti a realizaci individuální životní cesty. Je však zapotřebí neustále jej sytit a mnohdy svou jednostranností neprospívá přirozenosti člověka.

^{1/} Gn 41,1–36.

Snící má však ve snu automobil půjčený a cestu předem danou. Vzpomeňme na Winnicottův pojem „falešného self“.¹ Toto falešné self se vyvíjí v odpověď na potřeby, představy nebo požadavky pečující osoby tak, aby se dítě cítilo přijímáno a ohodnocováno, když v *attachmentu*, primárním vztahu, není dostatečně láskyplně akceptováno takové, jaké samo je. Dítě pak pomocí svého ega nerealizuje svůj vnitřní potenciál, ale potlačuje jej a odpovídá na potřeby ostatních. To se děje v případě, kdy je „důležitá vztahová osoba“ nedostupná a dítě se jí musí nadměru přizpůsobovat, aby se jí ocitlo blíže.

Takto byl pro pacienta nedostupný otec. V pacientových dvanácti letech se rozvedl s matkou a brzy na to emigroval. Nedlouho poté byl pacient dlouhodobě nemocný a na základě následného handicapu byl ve škole vysmíván. S otcem se pak pacient setkal až v rané dospělosti. Otec byl ve svém oboru uznávaným odborníkem a pacient se přestěhoval do velkého města a zvolil si podobný obor. Otec na něj byl patřičně hrdý a zajímal se o jeho práci. Tak si pacient – ve snaze vyrovnat se otci – vytvářel falešné self. Je to self vykonstruované, proto není pružné v adaptaci a nenaplnuje pacienta radostí samo o sobě. Pacient cítí radost pouze ze svého úspěchu. Proto je pro něj cesta v tomto oboru obtížná. Pacient utrpěl mnohá zklamání, nicméně svou práci má rád. Když se však se svými obtížemi svěřil otci, ten ho nepodpořil, ale poradil mu, aby nechal své práce a vrátil se za matkou na vesnici. Pacient tak získal strach mluvit o svých neúspěších a před oběma svými rodiči se uzavřel, protože jim nechtěl přidělovat starosti.

I z druhého snu je patrný otcovský komplex. Na obraze visícím ve spodním bytě otec chybí vedle matky právě tak, jako chyběl ve vývoji pacienta. S otcem však pacient asociuje expozici snu. Jedná se o idealizované honosné setkání, při kterém je snící rád, že nemusí mluvit o svých (ne)úspěších. Toto komplexové uspořádání idealizovaného honosného, ale falešného já spolu s depresemi spojenými s pocitem méněcennosti přispívá k úvahám o narcistickém uspořádání osobnosti jako zdroji těchto depresí. Kořeny deprese však sahají patrně hlouběji než jen k neúspěchům v práci. Vyvěrají z nedostatku lásky u dítěte, které přišlo o otce, z poškozeného zdraví, a tím i ze ztracené vazby se spolužáky.

Z iniciálních snů je možné usuzovat i na přenos pacienta. Ve snech se jako postavy, které by mohly být přenosově promítnuty na terapeuta, jeví muž, který půjčoval automobily v prvním snu, a muž, který pozval snícího k obědu s knížetem Schwarzenbergem v druhém snu. Obě tyto postavy zastupují idealizovaný aspekt chybějícího otce a nabízejí pacientovi zprostředkované uspokojení jeho potřeb. Taková projekce může být velice libá i terapeutovi, ovšem propadnout této narcistické projektivní identifikaci by bylo velmi nebezpečné. Pacient by pak měl patrně tendenci uspokojovat terapeutovy potřeby namísto potřeb rodičů, a nepřekročil by tak vlastní stín. Nicméně toto přenosové uspořádání tvoří dobrý základ pro vznik přenosové neurozy a možnost pro pacienta postupně vystupovat z pozice závislé na hodnocení druhých, přebírat životní kompetence a svobodu spojenou se zodpovědností.

Součástí falešného self je i předčasně získaná zodpovědnost, která vyvažuje regresí uváznutí v závislosti na druhém člověku. Jestliže v rodině chybí rodič, dítě má tendenci jej samo nahrazovat. Tato zodpovědnost je však předčasně nabytá, proto je křehká, křečovitá, nebo dochází k jejím výpadkům tak jako v případě zapomenutí na hodinu s žákem. S předčasným dospíváním dítěte se pak ztrácí dětství a čas na postupný rozvoj dispozic dítěte. Pacient na sebe v dětství přebíral roli otce, protože nechtěl matce přidělovat starosti. Protože byl v rodině jediný muž, byl do jisté míry i matčíným partnerem. Matce činily radost jeho úspěchy. Otec byl sám velmi úspěšný a známý člověk, a když se s ním již dospělý pacient začal znovu setkávat a svěřil se mu s pochybnostmi o své kariéře, poradil mu, aby se raději vrátil zpět k matce na vesnici. Pacient si tedy zvykl získávat pozornost a lásku rodičů svými úspěchy a budováním kariéry. Vytvářel si falešné self, které však nerozvíjelo vlastní potenciál pacienta, nebo jen okrajově, ale bylo reakcí na potřeby jeho rodičů, aby se pak jimi cítil přijat a milován. To je jeho neuroza a slepá ulička, do které ho sen zavedl v obrazu schodiště, po kterém dostoupal jen k mříži.

Zamčená mříž přinutila pacienta hledat jinou cestu do jeho hořícího domu. Musel opět znovu sestoupat dolů a projít jiným bytem, v kterém visely dva portréty, portrét jeho matky a druhý portrét, který byl prázdný. Na tomto místě si snící uvědomoval, že chybějící obraz není v pořádku. Na objektové úrovni tohoto obrazu snu lze říci, že obraz matky je dostatečně utvořen. I v bdělém životě se zdá, že v matce má pacient dostatečnou oporu. Obraz s chybějícím portrétem, na kterém chybí – jak se můžeme domýšlet – otec, ukazuje, že byť skutečný otec pacientovi chyběl, jeho místo (řekněme archetypový rámeček) je připraveno. Na tomto portrétu však nemusí být nutně jen otec. Mohl by tam být i snící sám. To by pak znamenalo vítězství v Oidipově zápase a zastoupení otcova místa po boku matky. Vzhledem k tomu, že se v případě tohoto pacienta vztah k otci nemohl rozvíjet pro otcovu reálnou absenci, je pro pacienta velmi těžké odolat Oidipovu pokušení identifikovat se s otcovým obrazem, který je beztak podbarven množstvím zejména *grandiózních narcistických projekcí*. Pacient stejně jako otec opouští matku a vydává se do světa budovat kariéru podobně jako otec. Nikdy se však svému otci nebude moci vyrovnat proto, že v očích pacienta je jeho otec ztělesněním úspěchu, tedy alespoň obrazem nevědomých projekcí potřeby úspěchu, která kompenzuje pacientovo nejisté, depresivně laděné a o sobě pochybující ego. Na subjektové úrovni se proto pacient bude muset utkat s rodičovskými komplexy, v první řadě s otcovským komplexem. Otcův portrét ve snu chybí a otcovská tematika (oběd se Schwarzenbergem) je rozpracována honosně narcistickým způsobem. Tento *grandiózní* způsob vyvažují bodří hasiči, kteří ho nabírají do svého hasičského vozu a kteří svou přirozenou mužskou energií mohou pomoci zachránit pacientův hořící dům (srov. tento mnohem přirozenější a nadějnější způsob „svezení se“ se „svezením se“ v půjčeném přepychovém voze z prvního snu).

V *lysis*, rozuzlení obou dvou snů, pacient dosahuje svých cílů ještě relativně včas, což je další prognosticky pozitivní prvek. V prvním snu je cílem cesty přítelkyně. Na objektové úrovni se jedná o skutečnou přítelkyni pacienta. Pacient je ženatý s úspěš-

nou ženou, která mu poskytuje zázemí, ale s kterou se cítí jako dítě s matkou. S tou se pacient rozešel, nedávno se k ní ale vrátil. Mezitím se však při práci na projektu seznámil se svou současnou přítelkyní. Po návratu k ženě s ní sice přerušil intimní vztah, ale na rozdíl od „mateřské“ ženy je mu v jeho profesi přítelkyně stále inspirací.

Na subjektové úrovni je do inspirující ženy často promítána *anima*, archetyp duše muže, která může být jak nebezpečně svůdná, tak vzrušujícím způsobem inspirativní. *Anima* je milníkem na cestě analytického působení. U své přítelkyně může pacient získávat inspiraci ve vztahu s druhým člověkem, a nemusí se snažit o dobré hodnocení. V reálném světě člověk většinou musí unést dilema v protikladném tlení k mateřské ženě na jedné straně, a k inspirující milence na straně druhé. Teprve v tomto napětí se může zrodit transformující symbol, který tyto protiklady přesahuje a díky kterému člověk postupuje ve svém vývoji k celosti. Celost může vyjadřovat i dům z druhého snu. Dům symbolizuje vědomou osobnost a člověka takového, jak sám sebe vybudoval. Do svého domu se člověk může stále vracet, tvoří střed působení člověka, je to místo, kde se člověk rodí, kde dospívá a vychovává své potomky a kde i umírá. Dům, resp. byt, kam se snící vracel v rozuzlení druhého snu, sice ještě hořel, ale oheň, zdá se, nezpůsobil nedozírné škody a pomoc byla spolu se snícím na cestě.

Kasuistická ukázka práce se sny

Ve své praxi v sanatoriu pro léčbu psychóz se setkávám s fantazijním vyjádřením různých božstev, ďáblů, andělů a démonů, astrálních a jemnohmotných bytostí všeho druhu. Vždy jsem si kladl otázku, nakolik jsou tyto fantazijní či halucinační projevy komplexové, a nakolik archetypální povahy, jak o ní byla zmínka v kapitole o zdrojích snu. V každém případě působí hrozivě fascinující silou. Strhávají k sobě pozornost a směřují libido a životní sílu. S podobně živými božstvy se lze setkat i u lidí ve významném životním přerodu individuace nebo v případě životní krize. V normálním průběhu mají pořádkový aspekt a umožňují člověku uspořádat si život v jeho další etapě. Ve své praxi se setkávám i s lidmi s psychiatrickou diagnózou schizofrenie, poruchou osobnosti apod. Často jsou to lidé v dětství nebo mládí traumatizovaní nebo v nějaké potřebě deprivovaní. Na supervizi se mi dostala do ruky kniha Donaldalda Kalscheda *The Inner World of Trauma*, dle mého názoru mimořádně přínosná k pochopení dynamiky těchto fantazií. Tyto obrazy z psychodynamického hlediska ztělesňují odštěpené části osobnosti, které nabývají spíše perzekuční a destruktivní povahy. Přestože jsou někdy i protektivní, obvykle znemožňují člověku s podobnými poruchami život a rozvoj. Chci se s vámi podělit o příklad z terapie se slečnou T., v níž byl démon, který ji provázel, mimořádně reálné podoby.

Do mé praxe docházejí většinou mladí lidé, kteří byli předtím hospitalizováni v ně-

k osobní historii pacienta a po klinické stabilizaci ustupují, ztrácejí na intenzitě nebo docela mizí. Tito lidé se pak stanou velice konformními, možná trochu nudnými, žijí si svůj v zásadě jednotvárný život plný stereotypů, jsou plaší, uzavření a podobně. U jiných pacientů jsou tyto obrazy a jejich dynamika velmi konzistentní a v životním kontextu srozumitelnější. Po odeznění akutní fáze vystoupí do popředí spíše vztahová problematika typická pro nerovnoměrný vývoj osobnosti. Tito lidé se otevrou, rádi experimentují, žijí v silných afektech a mají potřebu vzbuzovat afekty v druhých, filosofují, hledají smysl života, pravé city atd.

Z dynamického hlediska by se dalo říci, že lidé blízcí se prvnímu extrému nemají až tak silnou dynamiku komplexů či archetypů, ovšem jejich ego je natolik slabé, že se roztrhne při sebenepatrnějším projevu nevědomí, tak jako se může křehká a vratká bárka převrátit i na vodě, která není nijak zvlášť divoká. Jiné lodě mohou být větší a pevnější, mohou to být třeba koráby, které však v ukrutné bouři dopadnou stejně jako ona křehká bárka. Takoví lidé mají mnohem silnější ego, avšak jejich nevědomí je natolik rozbouřené, že když neustojí jeho invazi, dojde k disociaci tak rozsáhlé, že se jeví jako schizofrenní onemocnění.

Slečna T. má relativně silné ego, ohrožované velice mocným a konzistentním démonem vynořivším se z nevědomí. Do terapie přišla s problémy, které jsou u lidí ve věku vstupu do dospělého života docela obvyklé. Zejména v době, kdy chybí institucionalizované iniciační a živé náboženské rituály obecně, zažívají lidé veliký zmatek, vynořili se jim v době životní krize přerodu nevědomý materiál, který dle archaických a typických vzorců tříští jejich předešlé (např. dětské) ego, spojuje je s jejich bytostností a klade před ně úkol najít a konstelovat síly, které se mají v dalším životním období rozvíjet a realizovat. V těchto iniciačních krizích, kterými jsou dle mého názoru přirozeně porod, vstup do dospělosti, individuální krize a smrt člověka, se mnohdy i u jedinců s dobře strukturovanou osobností objevuje archetypický materiál s takovou intenzitou, že je obtížné jej rozeznat od vážných patologií. V oblasti schizofrenií se v současné době v tomto ohledu separovala diagnóza psychospirituální krize, která je již ukotvená v některých diagnostických kritériích.

V případě slečny T. hraje tato krize přerodu významnou roli, ovšem naráží zde na silnou patologii, která dle mého názoru není pouze komplexová, ale zasahuje i archetypovou a biologickou rovinu bytí. Zdá se tedy, že archetyp zde ztrácí svou pořádkovou roli, ale sám o sobě působí destruktivním způsobem. To v mých očích činí tento případ neobvyklým a pozoruhodným. Ve svém příspěvku se pokusím pomoci snů pacientky nastínit povahu a dynamiku démona slečny T. a to, jak jsme se ho v terapii dotkli a on se dotkl nás.

Slečna T., šestadvacetiletá archivářka, přichází do terapie s tím, že hledá své místo na zemi, ptá se, kdo vlastně je. Má pocit že ztratila minulost, má sama ze sebe strach, pochybuje o sobě, chtěla by pořád spát, zmizet, být mrtvá ... Má pocit, že by nikomu nechyběla. Možná rodičům. Nebo by jim chyběla jen její maska?

Do mého praxe docházejí mnoho mladých lidí trpících

cienti, kteří později trpí psychotickou poruchou, často nejsou v dětství přijímáni svými rodiči takoví, jací jsou.¹ Rodiče do nich projikují své potřeby a žádají po dítěti jejich uspokojování. To znamená, že např. dítě přijímají jen tehdy, kdy jim nedělá žádné starosti (např. svými potřebami, špatnými náladami apod.) a činí jim radost (např. svými úspěchy). Takto se v dětech rozvíjí falešné *self*, jak ho charakterizuje Winnicott, naučí se odezírat a plnit potřeby rodičů.² Ovšem ve chvíli dospívání, kdy je po těchto lidech žádána autentičnost, a nikoli jen extrémní přízpusobení, jsou jim jejich autentické reakce natolik cizí, že k nim přicházejí zvenčí v podobě halucinací, bludů apod.

I slečna T. má dominantní a hyperprotektivní matku a těžko přístupného otce. Musela být vždy silná a úspěšná. Musela se připravovat na život ve zlém a sobeckém světě plném přetvářky. Bylo-li vše v pořádku, matka slečně T. nemusela věnovat pozornost. Slečna T. má dokonce pocit, že jí matka projevovala lásku a zájem jen tehdy, když byla nemocná. Ovšem o psychických obtížích a vůbec špatných pocitech a stavech s rodiči dlouho mluvit vůbec nemohla. Toto téma bylo v rodině tabu. Matka na slečnu T. promítá svou potřebu mít zdravé a normálně se vyvíjející dítě a každé zakolísání znamená ohrožení jejího pocitu „dobré matky“. Veškeré zlo bylo projikováno do okolního světa a přicházelo zvenčí. Slečna T. se měla naučit tomuto zlu dostatečně bránit.

Na obrazech slečny T. se často objevují andělé obklopení nebezpečnými démony. Tak se v projektivní identifikaci s matkou rozvíjela disociace dobrého a zlého. Zlá stránka byla vždy projikovaná a neměla možnost se rozvíjet a diferencovat. V pubertálních letech samozřejmě slečna T. poznala, že její rodiče nejsou tak ideální a jejich „dobro“ je jen maskou zakrývající leckdy sobeckost, jindy agresivní nebo úzkostné emoce apod. Všichni nosí masky: rodiče, pacientka, všichni ti lidé okolo, před kterými jí matka varovala, aby jim nevěřila, že jsou všichni zlí. Masky je zajímavý symbolický motiv. Jung ji spojoval s obrazem archetypu *persony*, masky, kterou člověk nasazuje při plnění svých sociálních rolí. Když *persona* zbytní, má blízko k falešnému *self*.³ Ve věku puberty však přichází doba rituálů, iniciujících do dospělosti, a člověk má archetypickou tendenci vystoupit z role dítěte a hledat roli dospělého, která by co nejlépe odpovídala jeho dispozicím.

Ani slečna T. tedy již nemohla déle žít pod maskou, a proto se ve svých pouhých šestnácti letech zavázala, že nebude nosit masky, že bude skutečná, byť třeba zlá, a dlouho potlačované zlo vstoupilo do jejího života ve vší síle. Objevilo se jako démon ničící její život i životy druhých. Démon byl tak hrozný, že se brzy snažila utéct zpět k činění dobra, jak se naučila v dětství. Ale démonu již neunikla, stále ji pronásledoval. Tak slečna T. uvízla v iniciační fázi smrti a sestupu do podsvětí, jak byl tento archetyp vnímán a ritualizován v archaické společnosti. V této fázi člověk umírá jakožto dítě svých rodičů, člověk ztrácí identitu, je považován za mrtvého, často vylou-

^{1/} Maffei, Archetypal Structures.

^{2/} Mitchell – Blacková, *Freud a po Freudovi*, s. 149.

čen ze společnosti druhých lidí, a má za úkol setkat se s různými božstvy a démony a podstoupit různé zkoušky, např. překonat bolest, podstoupit iniciační zranění, najít a ulovit své totemové zvíře, získat jeho sílu, a umožnit tak vystoupit svému talentu, aby se mohl znovu narodit do společenství dospělých.¹ Témata smrti, hledání vlastní identity, svého místa ve světě apod., s kterými přichází i slečna T., jsou velice typická pro lidi ve věku fyzického i psychického dozrávání a dospívání. Iniciační rituály snad pomáhaly lidem projít podobnými zkušenostmi srozumitelnou formou, ale v dnešní společnosti tyto rituály stále více ztrácejí svůj význam. I takové pozůstatky, jako např. tvrzení, že maturita je zkouška dospělosti, jsou dnes mnohdy vnímány jako prázdné fráze.

Nicméně iniciační procesy se v archetypální podobě odehrávají stále a v psychice se projevují při transformačních krizích. Proto se mladí lidé se často obracejí k různým duchovním naukám a cestám. Slečna T. měla silně potlačené téma zla, sobeckosti a agrese, které začalo vystupovat na povrch a hlásit se o své místo v životě, a tak první její duchovní hledání vedlo k satanismu a egoistickému prosazování svých přání. Démon zla, který se jí vynořil, byl však natolik silný, že se vymykal integraci a nepustil ji v jejím rozvoji dál. S tímto zlem se slečna T. stále potýká, o čemž svědčí i její iniciační sen z terapie.

Snící šla lesem s mužem, průvodcem, který jí byl ve snu známý. Narazili na uzavřený prostor ohraničený ostnatým drátem a sítí. Chtěli se dostat dovnitř a nevěděli kudy. Objevili potok, nad kterým byl ostnatý drát nízko. Přemýšleli, kde ho přeskocit. Nakonec zvolili cestu pod hladinou. Byla tam síť, do které se zamotali.

Ocitli se uvnitř areálu. Chvilí pokračovali lesem, pak narazili na louku, kde stála pevnost z betonu a kovu. Nikde nebyly dveře. Přemýšleli, jak se dostat dovnitř. Byla tam terasa, na kterou se dostali pomocí lana. Poté snící provaz sešmodrčala a její průvodce ho složil. Dveřmi z terasy se dostali dovnitř.

Šli po schodišti nahoru, pak dolů, přecházeli po rampách, až narazili na velikou místnost, kde byl trůn, na němž seděl démon v podobě důstojného pána. U stěn stáli další tři lidi – dva mladí muži a jedna žena. Muži byli zombie a žena upír.

Snící se svým průvodcem utíkali pryč. Chystali se, že slezou po laně. Průvodce lano rozložil a snící se je jala rozšmodrčávat. Upírka se blížila. Snící viděla, že se nestihne dostat dolů pomocí provazu, tak skočila. Skok se změnil v let. Dole stáli policisté a skupina lidí. Cítila tam bezpečí. Průvodce nestačil slézt a upírka ho kousla. On zmizel. Za snící letělo černé pírkó. Dotklo se jejího ramene.

Mezi lidmi dole stála stará žena. Ptala se, co je se snící a s jejím průvodcem. Zjistila, že průvodce zmizel po kousnutí upírkou a snící že se dotklo černé pírkó. Stará žena usoudila, že i ona již patří mezi mrtvé. Lidé odjeli a zanechali ji samotnou.

Asociace pacientky nejsou nijak konkrétní. Vedou k jejímu spolčení s ďáblem, k jejímu vyčlenění ze společnosti a k tomu, že stále musí páchat zlo a nechtěně škodí i dalším lidem, kteří se s ní setkají. V symbolice snu je tato tendence ke zlu a obrana před

^{1/} Van Gennep, *Přechodové rituály*.

ním vyjádřena těžko dostupnou pevností, jakýmsi centrem uvnitř nevědomí, v němž je izolováno zlo, aby neškodilo lidem – slečna T. udává, že ona všechna ohraničení slouží spíše k tomu, aby upíři nemohli ven, než k tomu, aby se lidé nedostali dovnitř. Je možné vzpomenout si na všechny ty staré pohádkové hrady obývané černokněžníky, na hraběte Drákulu, který jakožto upír vysává krev z panen a živí se jí. Z psychologického hlediska můžeme uvažovat o disociovaném nevědomém komplexu, který se vytváří kolem jádra *orálně agresivních* a egoistických pohnutek.

Cesta k tomuto objektu vede pod hladinou potoka přes síť různých vztahů a souvislostí, do které se člověk může snadno zamotat. Pokračuje pak nahoru na terasu, kam se snící se svým průvodcem dostávají pomocí provazu. Sestup dolů a zase nahoru je rovněž archetypickým obrazem. Říká se, že známý český světec Jan Nepomucký byl svržen z mostu proto, že neprozradil královnino tajemství, zemřel a sestoupil do podsvětí, aby pak mohl být vyzdvížen na nebesa. Od pradávna bylo důležité znát místo středu, kde se spojuje nebe s podsvětím.¹ Podle smaragdové desky Herma Trismegista má být dole to, co nahoře. Tak se pozná místo středu, jehož nalezení obnoví osu mezi egem a *self* a umožní člověku rozvíjet jeho duchovní i fyzický potenciál.

Slečna T. se však na tomto místě setkává se zlem tak mocným, že ji nutí k útěku na místo bezpečí, mezi lid a policisty. Tento útek ovšem nelze provést přirozenou cestou. Dokonce ani průvodce, který má lano srovnané, nestačí uniknout. Upírka hokousne a on zmizí. Motiv průvodce mohl naznačovat přenosovou tematiku, tedy potřebu a způsob vztahu, ke kterému je nastavena. Slečna T. má rovněž často strach, aby mě příliš nezaměstnávala, nevysávala. Mívá obavu, že když se někomu otevře, zlo, které v sobě chová, poškodí i toho druhého. Možná i matka slečny T. zmizela, když se projevilo zlo a psychické problémy. Tyto úvahy mě vedly k tomu, abych v terapii vytvořil co nejbezpečnější, ale pevně ohraničený prostor a rámeček.

Přesto byla slečna T. během terapie několikrát hospitalizována. Démon se ve větší intenzitě projevil vždy před mou dlouhodobější nepřítomností, kdy jsem "zmizel" z jejího života. Slečna T. pak spadla či slétla do „nemoci“ a měla potřebu hledat útočiště v psychiatrické nemocnici, kde se setkala s lidmi a lékaři (policisty chránícími lidi před démony). Přestože jí hospitalizace poskytovala jakési útočiště a místo bezpečí, vždy cítila samotu a měla pocit, že sem zcela nepatří. Slečna T. vyhledávala pobyt na psychiatrii ve chvílích, kdy se „potřebovala zbláznit“, ale na psychiatrii ji léčili, nevěřili v její demony, tak jako matka nechtěla vidět její zlo a tak jako stará žena ve snu, se od ní v tomto směru odvrátili. Tato potřeba a situace znovu evokuje potřebu bezpečného prostoru iniciace.

Další světlo k porozumění problému slečny T. přináší jedno z následujících sezení zhruba po jednom či dvou měsících terapie, která se konala dvě hodiny týdně. Slečna T. přišla jako vždy oblečená v černých šatech s dlouhými rukávy, jako by byla stále ve smutku. Na tomto sezení se jakoby mimochodem zmínila o tom, že již nikdy nebude moci chodit v krátkých rukávech. Vyprávěla rovněž tento sen:

Snící byla se skupinou lidí na zájezdu na slovenských horách. Vraceli se cestou zasněženým lesem z horské chaty do města na vlak. Bylo brzké odpoledne. Narazili na rozcestí, kde byla odbočka dolů, do údolí. Neznali cestu a pár lidí se vydalo podívat se, kam cesta dolů vede. Cesta byla zahrazena, tak se vrátili a vydali se dál cestou po hřebeni. Stromy byly řídké, až zmizely úplně a cesta pokračovala dál horskou plání.

Náhle se ozval zvuk aut. Vozy se vyřítily na horskou cestu a narážely do lidí. Snící skočila do příkopu a dělala, že je v bezvědomí, aby ji nechali. Z aut vylezly bytosti s helmami na velkých hlavách a s pokroucenými údy. Sebraly lidi včetně snící a odvezly je do komplexu připomínajícího tovární halu nebo rozsáhlou jeskyni, odkud vedly točité schody vzhůru. Po schodech se dostali až do podkrovní místnosti, kde byly postele s peřinami a polštáři. Snící si pomyslela, že to s nimi snad nemyslí tak zle.

Brzy však poznala, že tyto bytosti, původně lidé, se dostaly na vývojově vyšší úroveň. Mají lepší schopnosti, ovládají lepší technologie, ale ztratily schopnost se rozmnožovat. K tomu potřebovaly právě je, lidi, ale předtím jim musely zdeformovat končetiny. Otloukaly je, kroutily.

Snící se chtěla dostat pryč a tvářila se, jako by chtěla spolupracovat. Zanedlouho ji bytosti spolu s dvěma dalšími vězňenými muži vzali do městečka na procházku. Ve městě bylo množství vojáků v oranžových uniformách, kteří podléhali vůli oněch bytostí. Skupinka tří vězňených se pokusila utéct svým vězňitelům. Bloudili po městě, schovávali se před oranžovými vojáky. Dostali se dokonce ven z města, ale cesta je dovedla zase zpět. Prošli budovou, která vypadala jako škola. Před ní stál autobus a žáci se chystali na školní výlet. Do autobusu se neodvážili, ale nakonec sehnali taxi, které je odvezlo na letiště, kde však snící zjistila, že nemá žádné slovenské peníze.

Úvod snu ukazuje situaci, kdy je cesta z hor do údolí zahrazena a není možné tudy projít. To, co je nahoře, se tedy nespojuje s tím, co je dole, osa mezi egem a *self* je narušena, jak tomu bývá u hlubokých disociací. Děj se odehrává nahoře, kde slečnu T. napadají technologicky vyspělejší bytosti. Jejich velké hlavy poukazují na předimenzované a jednostranné myšlení oddělené od fyzické a biologické stránky existence – zdeformované končetiny a ztráta schopnosti se rozmnožovat. Jak lze předpokládat, slečna T. je velice inteligentní, ale emocí by se v ní člověk nedořezal. Rozvíjí funkci myšlení, používá k obraně svůj rozum, své situaci dobře rozumí, ale chybí jí jiné prožitky, než je strach a úzkost. Její emoční a instinktivní stránka je disociovaná.

Po tomto sezení mi vrtá hlavou: Proč mají bytosti ze snu zdeformované končetiny? Proč si slečna T. již nikdy nebude moci odložit rukávy? Odpověď dostávám hned na dalším setkání. Slečna T. ke mně pojala tolik důvěry, že se mne v tomto horkém letním měsíci zeptala, jestli si u mě v pracovním může odložit. Tak se mi naskytl hrůzný pohled na její paže pokryté spoustou starých i čerstvých jizev, na obrazce a nápisy, které si do nich nožem zaznamenala. Když se brzy poté nechala – poprvé dobrovolně – hospitalizovat, neboť sama nedokázala přestat se sebeпоškozováním, zašili jí 80 cm jen těch čerstvých ran!

Na tomto sezení mi také poprvé blíže vyprávěla o démonu, který ji pronásleduje. O temném pánu s havraní hlavou, kterého doprovázejí pavouci, krysy a ptáci, který se jí snaží ničit každým pokusem o plnohodnotný život a svým ledovým smíchem ničí, co-

koli se slečně T. podaří vybudovat. Démon chce mít život pacientky ve své moci a její krev je pro něj obětí a důkazem oddanosti, a tak vysává slečnu T. jako upír. Tento démon atakuje jakýkoli pokus slečny T. o rozvinutí její fyzické existence ve světě a jediný možný únik je do říše myšlenek a fantazií. Tak je slečna T. démonem dohnána až k jednostranně racionálnímu způsobu existence a ztrácí své místo na zemi.

V terapii získává slečna T. stále větší důvěru a motivaci k životu. Spontánně se objevují fantazie o vnitřním dítěti, o které má slečna T. chuť pečovat. Je odhodlaná se svému démonu vzepřít a chce přestat s řezáním do svých paží. K tomu ovšem potřebuje prostředí, kde ji budou lidé hlídat a ona se bude moci "zbláznit". Tak přichází na řadu téma hospitalizace. Před hospitalizací se jí zdá ještě následující sen:

Snící se nacházela ve velké budově, snad v hotelu s velkým kinosálem, kde bylo přítmi, klid, prázdno, jen pár lidí v tom velkém prostoru. Venku tušila barevný svět, kde se dějí věci, kde se lidé rodí a umírají. V sále k ní kdosi přišel a sdělil jí, že zemřela její sestra. Sál se proměnil v místo posledního rozloučení. Hleděla na mrtvou sestru, která vypadala stejně jako snící. Snící stále cítila klid, i když k ní přicházeli lidé a vyjadřovali upřímnou soustrast.

Vyšla ven s malým chlapcem, který se k ní připojil v sále. Obešli budovu a vzadu, kde byli sami, se opřeli o zeď. Strápatý kluk jí vzal za ruce a smutně, ale mile se jí podíval do očí. Řekl, že by byl rád, kdyby se ještě potkali, až se jí zacelí rány na rukou. Odpověděla, že to jen tak nebude, ale že jde na psychiatrii, kde se bude léčit. Smutek a lítost ze snu ve snící ještě dlouho zůstaly.

Sen začíná v prostředí odděleném od běžného života. V prostředí, které je jako hotel určitým provizoriem nebo přechodným pobytem. Je to prostředí izolující slečnu T. od vnějšího světa, prostor, kde se může rozloučit se svou mrtvou sestrou a z něhož může najít cestu k vnitřnímu dítěti. V tomto smyslu můžeme tento prostor vnímat rovněž jako prostor iniciace.

K mrtvé sestře slečna T. asociuje sebe samu ve svém dosavadním životě. Po dalším rozhovoru však nachází spojitost se svými mrtvými sourozenci. Slečna T. je prvním potomkem svých rodičů. Má mladšího bratra, ale před jejím narozením matka porodila tři děti, které zemřely před porodem nebo vzápětí po něm. Tato skutečnost je v rodině známa jen jako informace, příliš se o ní nehovoří a rozhodně není spojena s jakýmikoli prožitky. Matka se hovorům o tom vyhýbá. Toto téma, které je v rodině slečny T. tabuizované, však do její problematiky vnáší další světlo. Již v prvním snu došla slečna T. se svým průvodcem do tabuizovaného prostoru obydleného démonem a upíry, odkud průvodce zmizel po kousnutí upírem tak, jako slečnu T. celý život provázeli zmizelí sourozenci. Nyní jsme v terapii došli k podobnému tabu ve chvíli, kdy slečna T. odcházela k hospitalizaci a já odjížděl na dovolenou, tedy jsem opět mizel z jejího života. Nutno podotknout, že jsem od slečny T. každý den dostával dopis z léčebny. Na tyto dopisy jsem občas reagoval zprávou, v níž jsem ji ujišťoval, že je jejich posílání v pořádku a že zůstáváme v kontaktu. Takové ubezpečení slečna T. naléhavě potřebovala.

Ono rodinné tabu je naplněno hrůzou a strachem, možná i nevědomou agresí zabíjející děti v lůně matky. Tyto pocity nebyly vyjadřovány, ale slečna T. se s nimi se-

tkávala různými způsoby. Zažívala je patrně v projektivní identifikaci s matkou jako strach před ohrožujícími vnějšími faktory, schovanými za maskou dobra, jako snahu o porození živého dítěte, vrcholící ve snaze po dokonalosti. Zažívala je jako dítě, když se o ni matka starala a projevovala jí lásku ve chvílích, kdy byla slečna T. nemocná. Přes tyto pocity možná matka nedokázala přistupovat ke slečně T. jako takové a jejich vztah byl ovlivněn vztahem k mrtvým dětem a fantaziemi o nich. Podobný strach může slečna T. zažívat v době iniciace do dospělosti, kdy je vystavena úkolu stát se sama matkou (její obtíže začaly zhruba v době, kdy slečna T. začala menstruovat). Také se můžeme ptát, jakému asi slečna T. musela čelit ohrožení v lůně matky? Ke všem těmto otázkám se budeme dostávat v dalších sezeních.

Spolu s tímto uvědoměním se ve snu objevuje motiv vnitřního dítěte. Strápatý chlapec může asociovat St. Exupéryho Malého prince. Tak jako Malý princ dodal letci ztroskotavšímu na poušti odvahu a cit, které potřeboval k přežití, tak i strápatý chlapec ze snu vzbuzuje ve slečně T. pocity něhy a lásky k životu. Tento chlapec se ve snu vztahuje k ranám slečny T., k jejímu zranění. Rád by viděl rány zahojené. Podle D. Kalsheda je vnitřní dítě vyjádřením nevinné části *self*, vývojových potencialit, které nebylo následkem traumatu možno rozvíjet.¹ Tato část rozštěpeného *self* zůstává dětská, nevinná a zranitelná narozdíl od druhé části, která předčasně dospěje do falešného *self* a která má za úkol chránit onu nevinnou část. Ve snu se ke slečně T. připojil strápatý chlapec v místě jejího posledního rozloučení s mrtvou sestrou. Aby však spolu mohli navázat kontakt, museli dojít za budovu, na místo, kde byli sami. Této situaci lze v kontextu Kalshedova pohledu porozumět tak, že snící ego (které je funkcí adaptace *self* a vnějšího světa) se nejprve muselo rozloučit s falešným já (které má za úkol chránit nevinnou část *self*, a tudíž je schovává před světem), aby se mohlo setkat s vývojovou potencialitou a obnovit vztah a osu *ego-self* (strápatý chlapec).

Po tomto snu, který slečna T. přinesla na poslední sezení před hospitalizací, se již neřezala do rukou a získala hlubší motivaci žít a zápolit se svými problémy. Proto lze v přenosovém kontextu rozumět setkání se strápatým chlapcem také jako terapeutické situaci a vnímat prohloubení důvěry a vztahu slečny T. k terapeutovi. Nové porozumění démonovi slečny T. v jungovském kontextu disociovaného komplexu zahlcujícího její vědomí pomohlo slečně T. vztáhnout se k jejímu démonu a dalo jí sílu se mu bránit. Slečně T. se začalo dařit lépe, symptomy ustoupily, zaměstnání dobře zvládala, komunikace s lidmi ji těšila a na můj pozdrav na rozloučení „mějte se dobře“, který nikdy před tím nepřijímala s tím, že ona se dobře nemá, mi sdělila, že už ji tak zdravít mohu. Měla se tedy dobře. Toto období bylo završeno následujícími sny, které slečna T. přinesla na sezení po necelém roce terapie:

První sen:

Snící se ocitá ve futuristickém městě, je to jakási Praha budoucnosti rozdělená na horní a spodní část. Nahoře jsou vysoké skleněné budovy, prosklené koridory mezi nimi, neony atd. Snící se pohybovala ve špinavé, staré spodní části, kde žijí vyvrhelové společnosti.

¹/ Kalshed, *The Inner World of Trauma*.

Zašla do baru a dala se do řeči s odpudivým bezdomovcem. Vyšli společně ven, až došli k hnusnému nároží. Bezdomovec se tam na ni začal sápat a chtěl se s ní vyspat. Ona ho poslala pryč. Dělníci okolo se jí smáli, že se cítí povýšená, že s ním nespala. Přemýšlela, co bude dělat. Cítila se sama, měla chuť se milovat. Zavolala bezdomovce zpět.

Druhý sen:

Snící opět procházela spodní částí onoho futuristického města. Potřebovala něco nakoupit a sháněla práci. Narazila na vekou halu, která spojovala spodní část města s horní částí. Žila a pracovala zde skupinka umělecky založených lidí, něco jako velká rodina. Vyráběli zde originální látky a koberce. Napadlo ji, že by zde ráda pracovala. Dala se do hovoru s jednou ženou, která jí vysvětlila, že zde žije komunita tvůrčích umělců a řemeslníků. Pracují tu společně a dělí se mezi sebou, nemají mnoho peněz, ale společně tento prostor zakládali a patří k sobě. Snící bylo jasné, že by ji práce s těmito lidmi bavila, ale že nebude jednoduché se mezi ně dostat. Koupila od nich, co potřebovala, a odešla s pocitem, že se tam jistě ještě vrátí.

Ve futuristickém městě je patrné štěpení horního, racionálního a moderního myšlení a rozumové funkce od archaické, hodnotící, emotivní funkce spojené s fyzickou stránkou. Skleněná část působí velkolepě, průzračně, ale chladně a křehce. Spodní, bytelnější část je část praktického života: navazují se zde vztahy, chodí nakupovat a do práce ... I za samotným rozložením těchto témat do dvou snů lze spatřovat hluboký rozštěp na stinnou, sexuální část a rozvinutou sociálně vztahovou část. Sexuální potřeba přišla ke slečně T. v podobě odpudivého bezdomovce, se kterým ji donucena smíchem dělníků nakonec uspokojila.

Mnohem ideálněji působilo futuristické město ve druhém snu. Slečna T. v něm našla místo, které spojuje horní a spodní část města. Jakési místo bezpečí, komunitu lidí, velkou rodinu spojenou společným dílem a hodnotami, spojující tvořivost s řemeslem a vyrábějící originální látky a koberce. Slečna T. v té době četla knihu o sufismu, arabských mysticích, pro které je kromě tance, hudby a poezie i tkaní látek a koberců prostředkem spojení s Bohem. Od něj získávají inspiraci a jejich koberce jsou jako mandaly vyjadřující podstatu každého z nich.

Slečna T. měla z těchto snů hluboký pocit naplnění. Měla pocit, že konečně našla bezpečné místo, kde může žít a vztahovat se k druhým lidem, a věřila tomu, že podobné místo lze najít i ve skutečnosti. Byla ráda, že dokázala překonat odpor ze sexuality, mluvila o budoucích možnostech života rodinného nebo tvořivého.

Pomalu se blížil čas mého supervizního soustředění a následné dovolené. Slečna T. byla optimistická a plná elánu do života. Náhodou se setkala se svým bývalým milencem, starším ženatým mužem, vyšla vstříc jeho žádosti a vyspala se s ním. Čas menstruace se opozdil a na další setkání přišla slečna T. v transu, s vytrěštěnými očima a oploštělými emocemi. Vyprávěla mi následující sen:

Snící byla v sanatoriu, kde se léčili různí lidé. Docházelo zde k podezřelým úmrtím nemluvnátek. Lékaři ani ošetřující personál tomu nevěnovali dostatečnou pozornost. Vysvětlovali

Démon opět vstoupil do života slečny T. v plné síle. Asociace samozřejmě vedly k sexuálnímu styku s bývalým milencem a opožděné menstruaci. A také k tomu, že všichni považují démona za výplod její fantazie, za blud a halucinaci nebo za komplex, zatímco démon je skutečný a nikdy jí nedovolí žít. Démon se zas smál jejím naivním pokusům o život, opět žádal po slečně T. krvavou obět, nutil ji se řezat, čemuž se sotva ubránila další hospitalizací.

Vzpoměl jsem si na starou čínskou moudrost říkající, že uprostřed světla se rodí stín. G. Maffei upozorňoval na to, že v terapii raných poruch je každý krok dopředu vykroupen půlkrokem vzad.¹ Přemýšlel jsem o tom, že slečna T. ve svém optimismu a pokusu o život předběhla svůj stín. Napadla mě souvislost s mým blízkým odjezdem – opět mizím po dotyku démona. Slečna T. se nechala hospitalizovat, protože se bála, že si začne znovu ubližovat. Omlouvala se mi za to, žádala, ať to neberu jako selhání, obviňovala se ze slabosti a zbabělosti. Poukazoval jsem na potřebu stabilních vztahů a místa bezpečí, které hledá v léčbě. Ujistil jsem ji o tom, že terapie bude pokračovat a že její hospitalizaci vnímám jako další krok vpřed a ochranu před tím, aby jí démon zničil život.

Výše uvedený sen mi slečna T. vyprávěla s ledovým klidem, jakoby zhyponotizovaná. Já jsem prožíval hrůzu nad mocí jejího démona, jak ničí každý pokus slečny T. o život. Uvědomil jsem si skutečné hroby skutečných nemluvnátek. Poprvé jsem si uvědomil tuto reálnou fyzickou moc démona a začal jsem přemýšlet o jeho ryze archetypové povaze, o jakémsi destruktivním prvku v pokolení slečny T. Sdílel jsem jí, že její sen a potažmo démon na mě působí opravdu skutečným a hrůzostrašným dojmem. Že si dokážu představit, že takovou hrůzu zažívala třeba její matka, když rodila mrtvé děti a že se slečna T. může obávat toho samého, když se rozhodne pro život. Slečna T. se zasmála ledovým smíchem – prý věděla že to řeknu. Zeptal jsem se: „Koho by to nenapadlo?“ A zda démon podobným smíchem ničí její život a vztahy? Slečna T. přisvědčila, ale démon v ní dále vzbuzoval pochybnosti o smysluplnosti terapie a jejího pokračování a nutil ji, aby mi sprostě nadávala, ona se tomu však ubránila a pouze mi tento fakt popsala. Ego slečny T. a její nabytá důvěra již nedovolily rozbít terapeutický vztah.

Posléze jsem v již zmíněné supervizi našel odpověď na to, proč může archetypová – tedy přirozená struktura působit tak destruktivní silou, kterou již Freud shledal tak mocnou a obecnou, že jí přisoudil pudovou povahu a pojmenoval ji „pud smrti“. Podle Kalsheda se jedná o tzv. druhou linii obrany, tedy o obranu *self*, které se aktivují, když selžou obrany ega, tedy po velice raném traumatu nebo dlouhodobé deprivaci, které musel jedinec čelit ještě před vytvořením ega a jeho obrany, nebo po hlubokém otřesu, zasahujícím až samotnou podstatu existence a základní důvěry – tedy bytostné já člověka. Tuto obranu *self* Kalshed nazývá archetypická, protože je archaická a projevuje se typickým způsobem – tedy štěpením. *Self* se následkem traumatu rozštěpí na dvě části. Jedna zůstane dětská, nevinná jako *self* před traumatem. Druhá část na-

opak předčasně dospěje do „falešného já“ a jme se nevinnou část „chránit“ tím, že ji izoluje od jakýchkoli vztahů s okolím. Ovšem ona nevinná část je ve své nevinosti konzervovaná a následkem traumatu se nemůže dále rozvíjet. Falešné já musí zvládat nároky „normálního“ života, a zároveň čelit vnitřnímu boji v hloubce nevědomí, odkud vystupuje temná archetypická obrana, která má ve snech a fantaziích často podobu démona, má perzekuční nebo pseudo-protektivní charakter a „brání“ nevinné, v dětské části *self* navázat jakýkoli kontakt se světem a realizovat vnitřní zdroje ve snaze zabránit jakékoli možnosti další retraumatizace. Aby tedy bylo zabráněno vnější retraumatizaci, retraumatizuje se samo *self* svou odštěpenou démonickou částí. Tímto vnitřním mechanismem Kalshed vysvětluje dlouhodobé působení traumatu i po odstranění jeho vnějších faktorů, tedy to, co je v psychologii známo jako „vnitřní identifikace s agresorem“ nebo „tendence k retraumatizaci“.

Závěr

V článku jsem popsal některé aspekty práce se sny z pohledu analytického psychologa, které jsem doplnil několika kasuistickými příspěvky. Díky Freudovi, Jungovi, Bossovi a dalším psychoterapeutům můžeme říci, že výklad snů je stále živým vědeckým oborem a neupadl dosud v zapomnění, jak se mohlo zdát ještě na přelomu osmnáctého a devatenáctého století. V současné době se psychoterapeutické pojetí snu, které vychází z lékařské praxe, a odpovídá tedy kritériu praktičnosti a terapeutické efektivity, spojuje a doplňuje s neurologickými vědami, což doufejme poodhalí další roušky tajemství zahalujícího sny.

V případě symbolického materiálu, pro nějž jsou sny příkladem *par excellence*, nikdy nemůžeme dojít k naprostému pochopení a úplnému výkladu. Jistá míra tajemství vždy zůstává a drží nás v úctě a úžasu před silami a ději, které se odehrávají v duši člověka. Další díl tajemství spočívá v tom, že v psychickém bádání nikdy nebudeme schopni dojít k objektivní pravdě již proto, že objekt zkoumání a zkoumající subjekt je týž – lidská *psyché*¹. V souvislosti s výkladem snů by se tedy dalo říci, že jediným objektivním fenoménem, který lze při výkladu snů najít, je sen sám. Vždy záleží na individuálním pojetí, kontextu zvolených témat a povaze motivů, a proto se při veškeré snaze o objektivitu musíme zastavit, uvědomit si meze objektivního bádání a sen vidět spíše jako prostor setkání dvou subjektů – snícího a terapeuta.

V psychoterapeutické praxi je toto setkání, vzájemné naladění, empatie, porozumění, přijetí, vzájemný respekt, přenosový vztah, aliance atd., asi nejpodstatnějším pilířem terapeutického působení. Ani nejlépe zvládnutá technika nic nezmůže bez obvyklého lidského kontaktu. A právě sny, pokud k jejich výkladu nepřístupujeme příliš technicky, jsou pro svou symbolickou povahu a otevřenost výkladu dobrým místem takového setkávání. Jsou intimním, přirozeným, obrazným prostorem, do kterého vstupuje lékař s pacientem, aby zde nacházeli společnou řeč, porozumění a poznání.

Literatura

- AEPPLI, E., *Psychologie snu*, Praha: Sagittarius, 1996.
Bible Svatá, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1979.
 BOSS, M., *Včera v noci se mi zdálo*, Praha: Grada Avicenum, 1994.
 DIECKMANN, H., *Sny jako řeč duše*, Praha: Portál, 2004.
 ELIADE, M., *Mýtus o věčném návratu*, Praha: Oikúmené, 1993.
 FREUD, S., *O člověku a kultuře*, Praha: Odeon, 1990.
 FREUD, S., *Vybrané spisy I*, Praha: Avicenum, 1991.
 FREUD, S., *Výklad snů*, Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1994.
 VAN GENNER, A., *Přechodové rituály*, Praha: Lidové noviny, 1997.
 HALL, J. A., *Jungův výklad snů*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2005.
 HALL, C. G., *Analytická psychologie, její teorie a praxe*, Praha: Academia, 1992.
 JUNG, C. G., *Výbor z díla I*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1996.
 KALSHEID, D., *The Inner World of Trauma*, London – New York: Routledge, 1996.
 MAFFEI, G., Archetypal Structures, Primal Repression and the Therapeutic Relationship with Psychotici, in: G. S. SAAYMAN – R. K. PAPADOPOULOS (eds.), *Jung in Modern Perspective*, Bridport: Prism Press, 1991.
 MITCHELL, S. A. – BLACKOVÁ, M. J., *Freud a po Freudovi*, Praha: Triton, 1999.
 STERN, D. N. *The Interpersonal World of the Infant*, New York: Basic Books, Inc., 1985.